КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.424

О. В. Білаш, аспірант

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна

ПРОБЛЕМИ ВІДМЕЖУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ ВІД ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВІРОСПОВІДАННЯ

Стаття присвячена дослідженню проблем, пов'язаних з кваліфікацією та відмежуванням злочинів проти моральності від злочинів проти віросповідання. Даються науково обґрунтовані рекомендації щодо правильної кваліфікації злочинних діянь, передбачених статтями 178, 179, 298 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: кримінальне право, злочини проти моральності, злочини проти віросповідання, відмежування суміжних злочинів.

Аналіз об'єктивних і суб'єктивних ознак окремих злочинів проти моральності та злочинів проти віросповідання, зокрема тих, що передбачені статтями 178 «Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків», 179 «Незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь», 298 «Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини» Кримінального кодексу України (далі — КК України) доводить певну спорідненість цих злочинів, але, одночасно, вказує на принципову їх відмінність.

Так, ст. 178 КК України встановлює кримінальну відповідальність за пошкодження релігійних споруд чи культових будинків. Основним безпосереднім об'єктом цього злочину є конституційне право людини на свободу віросповідання, яке у даному випадку включає свободу сповідувати будь-яку релігію, безперешкодно відправляти одноособово чи колегіально релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність, у т. ч. з використанням релігійних споруд чи культових будинків [1, 399]. Не виключається при цьому порушення норм моралі у сфері міжконфесійних відносин тощо, але вони не складають основи ні родового, ні безпосереднього об'єкту злочину. Обов'язковим додатковим об'єктом виступає право власності.

За чинним КК України предметом злочину ст. 298 КК України є пам'ятки — об'єкти культурної спадщини, тоді як предметом злочину у ст. 178 КК України виступають релігійні споруди, культові будинки.

Проблему змісту кримінально-правових понять «релігійна споруда», «культовий будинок» на сьогодні вирішують двояко.

Більшість дослідників схиляються до вузького розуміння релігійних споруд, культових будинків як предмета злочинів проти свободи віросповідання — це приміщення, призначені для проведення богослужінь, релігійних обрядів і церемоній.

Зокрема, у Науково-практичному коментарі до Кримінального кодексу України під редакцією академіків В. В. Сташиса, В. Я. Тація (2007 р.) релігійні споруди,

© Білаш О. В., 2012

культові будинки визначаються як будови обрядового призначення, які, як правило, мають внутрішнє приміщення [2, 481]. До таких об'єктів належать «церкви, мечеті, синагоги, каплиці, монастирі, молельні будинки, інші приміщення, в яких можуть справлятися церковні служби» [3, 66].

Інша частина науковців у своїх роботах пропонують ширші визначення релігійних споруд, культових будинків. Так, професор М. І. Мельник визнає релігійними спорудами, культовими будинками «приміщення для проведення або забезпечення богослужінь, виконання релігійних обрядів та церемоній (церкви, собори, костьоли, синагоги, мечеті, пагоди, каплиці, дзвіниці, мінарети, молитовні тощо)» [1, 443]. Як бачимо, релігійними спорудами, культовими будинками автор називає не тільки об'єкти, де проводяться богослужіння, релігійні обряди та церемонії, але й споруди, які забезпечують здійснення перелічених дійств (наприклад, дзвіниці, мінарети).

На думку дослідника А. П. Бабія (яка, по суті, дублює положення п. 4 роз'яснення Вищого Арбітражного суду України «Про деякі питання, що виникають при застосуванні Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» [4]) під культовими будинками та релігійними спорудами слід розуміти будь-які будинки і споруди, спеціально призначені для задоволення релігійних потреб громадян [5, 357].

Найпрогресивніші міркування з приводу змісту та співвідношення кримінально-правових понять «релігійна споруда», «культовий будинок» висловила вчений-правознавець С. Я. Лихова.

Автор вперше робить спробу розмежування зазначених категорій. Під культовими будинками С. Я. Лихова розуміє «різного роду будівлі, приміщення, споруди, які спеціально призначені і пристосовані для того, щоб громадяни брали участь у богослужіннях, у виконанні релігійного обряду, церемоній чи процесій (наприклад, церкви, собори, костьоли, синагоги, мечеті тощо)» [6, 311].

Релігійними спорудами, крім культових будинків, дослідниця пропонує визнавати також «архітектурні конструкції, зведені з метою задоволення релігійних потреб людини сповідувати чи поширювати віру (наприклад, побудовані чи споруджені православні або католицькі хрести тощо)» [6, 311].

Погодимося також з думкою дослідника В. Маркіна, що культовими будинками потрібно вважати будівлі, що мають внутрішнє приміщення і спеціально слугують для задоволення релігійних (духовних) потреб людей (насамперед потреб у здійсненні богослужінь, релігійних обрядів, церемоній і процесій).

Поняття «релігійна споруда» є ширшим за обсягом, ніж поняття «культовий будинок», і охоплює останнє. Однак у кримінально-правовому розумінні (оскільки ці терміни у ст. 178 КК України вжиті альтернативно) релігійними спорудами доцільно вважати усі інші (крім культових будинків) будівлі, спеціально призначені для задоволення релігійних (духовних) потреб людей. Прикладом таких споруд можуть бути каплиці, жертовники, статуї релігійних персонажів (наприклад, Діви Марії, Будди), релігійна символіка (православні чи католицькі хрести) тощо [7, 199].

Недоцільно визнавати культовими будинками, релігійними спорудами приміщення, які спеціально не призначені для задоволення релігійних потреб (приватні будинки, квартири, будівлі підприємств, установ, організацій), навіть якщо в таких приміщеннях відбуваються релігійні обряди, церемонії чи процесії. Предметом злочину, передбаченого ст. 178 КК України, вони можуть виступати лише після зміни їх цільового призначення (наприклад, у разі переобладнання житлового будинку під молитовню).

Для ознак злочину, передбаченого ст. 298 КК України, запропоновані визначення релігійних споруд, культових будинків цілком прийнятні при умові, що ці об'єкти зареєстровані, відповідно до законодавства України, як пам'ятки — об'єкти культурної спадщини.

З об'єктивної сторони злочини, передбачені ст.ст. 178 і 298 КК України, є подібними і виражаються у формі пошкодження або руйнування, тільки знищення як спосіб вчинення злочину притаманно лише ст. 298 КК України.

Більш того, на відміну, наприклад, від ст. 194 КК України, у статтях 178 і 298 України кримінальна відповідальність за пошкодження чи руйнування предмету злочину не обумовлюється розміром заподіяної в результаті таких дій шкоди. Кримінальне караним є будь-яке пошкодження чи руйнування таких предметів.

Таким чином, будь-яке умисне пошкодження чи зруйнування релігійної споруди або культового будинку тягне за собою відповідальність за ст. 178 КК України, а якщо ці об'єкти являють собою особливу історичну чи культурну цінність і віднесені до об'єктів культурної спадщини національного або місцевого значення із занесенням до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, то таке діяння потребує додаткової кваліфікації за ст. 298 КК України.

Стаття 179 КК України передбачає відповідальність за незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь.

Об'єкт злочину є аналогічним до об'єкту злочину ст. 178 КК України, аналогічним є і співвідношення його з ознаками об'єкта ст. 298 КК України.

Предметом злочину є релігійні святині. Домінуючим на сьогодні є широке розуміння релігійних святинь, за якого останніми визнаються шановані віруючими певної релігії предмети та місця релігійного поклоніння, а також місця паломництва віруючих [1, 444–445; 140, 332].

Водночас, частина дослідників наводить у власних визначеннях додаткові ознаки релігійних святинь, звужуючи обсяг цього поняття.

Так, А. П. Бабій вважає, що релігійною святинею можуть вважатися об'єкти, «визнані такими в установленому релігійною організацією порядку» [8, 358]. Оцей погляд підтримати досить важко. По-перше, сам факт формального визнання релігійною організацією того чи іншого об'єкта як релігійної святині не повинен бути визначальним ключовим при встановленні досліджуваного предмета злочину. Куди важливішими є сакральні характеристики релігійних святинь, сприйняття їх віруючими як таких. До того ж, по-друге, навряд чи всі наявні в Україні релігійні організації передбачають спеціальний порядок визнання тих чи інших об'єктів релігійними святинями.

Вчений-правознавець А. В. Тарасенко переконаний, що релігійними святинями мають бути визнані лише об'єкти, які «є у державній власності чи у власності релігійної організації» [2, 483]. Виділення цієї ознаки нам видається зайвим. З одного боку, вид права власності на релігійні святині не має жодного кримінально-правового значення, з іншого — навряд чи сьогодні можна знайти «безхазяйну» релігійну святиню, яка є «нічиєю» і не є власністю певного суб'єкта.

Враховуючи особливості фізичних характеристик досліджуваного предмета злочину, можна виокремити два основні види релігійних святинь — це релігійні реліквії та святі місця.

Реліквіями вважаються будь-які предмети, які мали відношення до святого; на вшануванні реліквій особливу увагу акцентують у християнстві та буддизмі [9, 596]. Ними можуть слугувати, зокрема, чудотворні ікони (зображення Ісуса Христа, Діви Марії, Святих тощо), фрагменти Істинного Хреста (згідно з віруваннями — це хрест, на якому був розіп'ятий Ісус), книги (Біблія, Трипітака), манускрипти, останки і мощі святих, інші предмети (наприклад, чаша і посох Будди, слід стопи Матері Божої, який знаходиться у Почаївській лаврі тощо).

Святі місця — це місцевості та споруди, які, згідно з релігійними джерелами, пов'язані з життєписом засновника або окремих святих тієї чи іншої релігії, різними дивами [10, 298]. Такими місцями визнані різноманітні природні утворення (урочища, яри, печери, поляни, скелі, дерева, джерела, кургани), архітектурні конструкції (храми, монастирі, каплиці, склепи), місця поховання, могили тощо.

З огляду на відсутність фізичної ознаки, не можуть бути визнані релігійними святинями різноманітні священні міфи тощо.

Ознаками, які зумовлюють кримінально-правову специфіку релігійних святинь як предметів злочинів проти свободи віросповідання, є сакральні ознаки.

Сакральне — категорія, що позначає властивість, володіння якою робить об'єкт винятково значущим, ціннісним, а тому потребує до нього шанобливого ставлення [11, 962]; це сфера буття, ідейно-мислиннєва сутність, істота чи сила, які людина переживає у розрізі почуттів благоговіння і захоплення, та є для людини фундаментальною цінністю [12, 4–5].

Сутність сакральних ознак релігійних святинь полягає у тому, що віруючі розглядають останні як унікальні, незвичайні (принципово відмінні від іншого майна релігійного призначення) предмети (об'єкти), наділені надприродними властивостями.

Для послідовників тієї чи іншої релігії — це «уречевлені» докази існування вищої сили, предмети (об'єкти), які становлять фундаментальну, вічну цінність.

Чимало людей переконані, що релігійні святині можуть містично впливати на їх життя та долю (зцілювати хворих, запобігати лихам, допомагати у прийнятті важливих рішень тощо). Реальність цих вірувань не має кримінально-правового значення; натомість важливим є сам факт сприйняття віруючими того чи іншого предмета (об'єкта) як релігійної святині, їхня віра у її божественне походження.

У визначенні саме сакральних ознак досліджуваного предмета складу злочину має бути взятий до уваги висновок релігієзнавчої експертизи, забезпечення якої покладено на Державний комітет України у справах національностей та релігій [13].

Беручи до уваги запропоновані ознаки, на нашу думку, найбільш вдалим є таке визначення: «Релігійні святині — це об'єкти матеріального світу (релігійні реліквії, святі місця), які з огляду на свої надприродні властивості (реальні чи уявні) є предметами релігійного поклоніння, особливої шани і становлять для віруючих фундаментальну цінність» [7, 200].

З об'єктивної сторони цей злочин може проявлятися у формі: 1) утримування; 2) осквернення; 3) знищення релігійних святинь.

Під утримуванням релігійних святинь слід розуміти самоуправні дії щодо збереження під своїм контролем предметів або місць релігійного поклоніння, які винний відповідно до рішення відповідного державного органу зобов'язаний передати іншій релігійній організації чи звільнити на їх користь. Незаконний характер такого тримання полягає в тому, що, діючи у такий спосіб, винний безпідставно зберігає під своїм контролем релігійні святині, позбавляючи представників інших релігійних організацій передбаченої законом можливості реалізовувати за їх допомогою свої релігійні потреби. Осквернення релігійних святинь — це вчинення будь-яких дій щодо релігійних святинь (непристойних написів, малюнків, пошкодження, інших дій, пов'язаних з глумом над святинями), які є образливими для релігійних почуттів віруючих, предметами чи місцями релігійного поклоніння яких є ці святині [1, 400]. Діяння, які підпадають під визначення осквернення, при певних умовах, можуть трактуватися і як пошкодження у складі злочину ст. 298 КК України. І тільки поняття знищення є повністю спільним для статей 179 і 298 КК України.

З наведеного можемо зробити висновок про співвідношення цих двох складів злочинів. Якщо релігійні святині, відповідно до законодавства, віднесені до об'єктів культурної спадщини національного або місцевого значення із занесенням до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, їх осквернення (пошкодження) і знищення потребує додаткової кваліфікації за ст. 298 КК України.

Література

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Бойко А. М., Брич Л. П., Грищук В. К. та ін.]; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — [3-тє вид., переробл. та доповн.]. — К.: Атіка, 2005. — 1064 с.

2. Кримінальний кодекс України : Науково-практичний коментар / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш, та ін.] ; за загальною редакцією В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — [3-тє вид., переробл. та доп.]. — Харків : ТОВ «Одісей», 2007. — 1184 с.

3. Зінченко І. О. Кримінально-правова охорона виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина. Аналіз законодавства і судової практики : [монографія] / Зінченко І. О. — Харків : Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2007. — 320 с.

4. Про деякі питання, що виникають при застосуванні Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» [Електронний ресурс]: Роз'яснення Вищого арбітражного суду України № 02–5/109 від 29 лютого 1996 року — Режим доступу: http://www.rada.gov.ua.

5. Уголовный кодекс Украины. Комментарий / [Бабий А. П., Гончар Т. А., Загика А. В. и др.]; Под редакцией Ю. А. Кармазина и Е. Л. Стрельцова. — [Издание второе]. — Х.: ООО «Одиссей», 2002. — 960 с.

6. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) : [монографія] / Лихова С. Я. — К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. — 573 с.

7. Маркін В. Предмет складів злочинів проти свободи віросповідання / В. Маркін // Вісник Львівського університету. — Серія юридична. — 2008. — Вип. 47. — С. 192–201.

8. Уголовный кодекс Украины: Научно-практ. комментарий / [Бабий А. П., Гончар Т. А., Загика А. В., Кармазин Ю. А., Кучанский С. Н. и др.]; Е. Л. Стрельцов (отв.ред.). — [3-е изд., перераб. и доп.]. — Х. : Одиссей, 2005. — 864 с.

9. Всемирная энциклопедия : Христианство / [Главный научный редактор В. В. Адамчик]. — Минск: Современный литератор, 2004. — 832 с.

10. Релігієзнавчий словник / [за ред. А. Колодного, Б. Любовика]. — Київ : Четверта хвиля, 1996. — 392 с.

11. Религиоведение : Энциклопедический словарь / [под редакцией А. П. Забияко, А. Н. Красникова, Е. С. Элбакян]. — Москва: Академический Проект, 2006. — 1256 с.

12. Токман В. В. Феномен священного : його сутність та світоглядна природа : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук : спец. 09.00.11 / Токман В. В.; Інститут філософії імені Г. С. Сковороди Національної Академії наук України. — Київ, 2001. — 16 с.

13. Про затвердження Положення про Державний комітет України у справах національностей та релігій: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2007 року № 201 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 12. — Ст. 419.

А. В. Билаш, аспирант

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина

ПРОБЛЕМЫ РАЗГРАНИЧЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ МОРАЛЬНОСТИ ОТ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ВЕРОИСПОВЕДАНИЯ

РЕЗЮМЕ

Необходимость правильной классификации и разграничения преступлений против морали от преступлений против вероисповедания имеет как научную, так и практическую вастребованность. Автор научно обосновывает рекомендации относительно правильной классификации преступных действий, предусмотренных статьями 178, 179, 298 Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: уголовное право, преступления против нравственности, преступления против вероисповедания, отграничение смежных преступлений.